

TERMÉS

Besszarábia magyar emlékeiről

A Tölgyfa Könyvek sorozat utazó szerzői csapataként – tagjai Nagy Zoltán, Kovács Péter és a jelen beszámoló írója – a Magyarok Moldvában című képes album terepmunkáit végezzük. A moldvai magyarok középkori életének nyomait is szeretnénk megörökíteni, így meglátogattuk a középkori építészeti emlékeket rejtő településeket, mint például Herló, Kotnár vagy Moldvabánya. A valamikori magyar helyőrségek egy része a Prut és a Dnyeszter folyók között, a régi Besszarábiában helyezkedett el, így ezt a területet is célba vettük.

Középkori királyaink a XIII–XIV. században a Keletről várt tatár betörés ellen minél előretoltabb erőket kívántak telepíteni. A moldvai magyar telepések jó része nem került túl messze a Kárpátoktól. Többnyire a Szeret, a Tatros, a Beszterce, a Moldva folyók völgyében települtek le, de távolabbi falvakban és városokban is létrejöttek magyar kolóniák, mint Kotnáron, Jászvásárhelyen, Tekucson. A magyar husziták alapította Husz városa már közel esett a Prut jobb partjához, Csöbörcsök város pedig százhetven kilométerre keletre, a Dnyeszter jobb partján települt. A parasztok, kézművesek, iparosok által benépesített települések mellett a magyar katonák lakta helyőrségek laza láncolata a XIV–XV. században, viszonylag rövid ideig létezett. Több helyőrség neve azonosítható mai településsel, így az Al-Duna menti Galac, Izmail és Kilia, a Dnyeszter torkolatánál fekvő Dnyeszterfehérvár és a folyó bal partján, de négyszáz km-re északabbra fekvő Mugyiló.

Besszarábia déli része ma Ukrajnához tartozik, északi része pedig megegyezik a Moldovai Köztársaság területével. Sok magyar földrajzi nevet őriz ez a táj. Ki gondolná, hogy a moldovai főváros, a románul Chisinau-nek írt (e: kisinyő), oroszul Kisinyovként ismert település hűen őrzi a valaha ott letelepült magyarok adta Kisjenő nevét. A fővárostól 40 km-re északra esik Orhei város és bizony, Őrhely a neve mind a mai napig! A Moldovai Köztársaság északi részén, a Dnyeszter jobb partján, Mugyilóval szemben pedig megtaláljuk Unguri falucskát, amely nevében őrzi valamikori magyar lakosainak emlékét. 220 kilométerre a Kárpátoktól keletre.

Iasi-t (Jászvásárhelyt) elhagyva, Sculeni határátkelőhelyhez közeledve kíváncsian vártuk, milyen élményt nyújt majd ez a távoli, itthon nem nagyon ismert táj. A romániai területen fekvő román ellenőrzőpont után a határzóna világosan jelzi azt, hogy az egykori Szovjetunióba érkezünk: a Prut, határfolyó mindkét oldala magas szögesdrót-kerítéssel van elzárva a világtól. A folyón átvezető öreg vashíd jó ideje nem látott már friss festéket.

A moldovai belépési procedúra azzal indul, hogy egy idős bácsi egy fémcsőben végződő slaggal közelíti meg autónkat és közli, hogy „dezinfekció”, azaz fertőtlenítés következik. Nem lepődünk meg, ismerős ez a macedón és a bolgár határátkelőkről, az államilag szervezett koldulás viszonylag kulturált formájáról beszélhetünk. A bácsi körülszaladja az autót, láthatóan semmit sem szór ki a slagból. A művelet végén nem kér pénzt, csak egy üveg sört, ha éppen akadna. A vízumok ellenőrzése, a vámvizsgálat már zökkenőmentesen megy, de a beléptető procedúra azért mégiscsak fizetéssel végződik. Megtermett, számítógéppel készült árkus ívet kapunk, amelyen valamennyi művelet, annak időpontja és elvégzője részletesen fel van tüntetve. A teljes fizetendő összeg nem túl jelentős, tíz euro-nak felel meg, de kiderül, hogy a központon át nemcsak a bácsi szolgáltatásáért, de az autó szemrevételezéséért, az országba való beléptetéséért, úgynevezett egyéb adókért, sőt, a határállomáson való parkolásáért is fizetnünk kellett.

E bonyodalmakon túlesve megkezdjük utunkat első állomásunk, Orhei (Őrhely) felé, amely mintegy 140 km-re esik a határtól. A lepusztult Ungheni iparvárost elhagyva dombrol le, dombra fel, völgyeket keresztezve mesebeli, dús zöld tájon autózunk, mintha az egész or-

A régi Órhely várának maradványa (Kovács László–Nagy Zoltán felvétele)

szág egyetlen kertekkel szabdaltságot ligetes erdő lenne. A főút minősége is elfogadható. Amikor viszont egy kétszámjegyű útra térünk, hogy rövidítsünk úticélunk felé, az egyhamar földúttá változik. Nyomokban látjuk, hogy egykor ez is burkolt út volt, de különös módon földrétegek kerültek rá.

Orhei városa nem nyújt különösebben nagy élményt, kiderítjük, hogy a hallomásból tudott helyőrségi rom az Orhei Vechi, azaz a Régi Órhely nevet viseli és a városon kívül található. Szerencsénkre – mielőtt román-orosz keveréknyelvünkön tizenhatodszor is eligazítást kellenne kérnünk – a Chisinau (Kisjenő) felé vezető autópálya mellett tábla jelzi a Orhei Vechi-i múzeumhoz vezető utat. Két falun kanyargunk keresztül, még egy faluszéli, működő börtönt is megcsodálhatunk a kocsiból, mire a helyszínre érünk.

Bizony megérte a félnapos kanyargás: a Raut folyó dupla S-kanyarulata által vágott festői kanyon tetején állunk. A külső íveken tufa rétegekből álló magas part, benne régi ortodox szerzetesi barlanglakások és a tetőn egy kápolna. Az egyik belső íven a négyzet alakú helyőrség romjai. A romoktól néhány száz méterre, lent a folyóhoz közel pedig egy, a hely nevezetességeit, a helyőrséget és a barlanglakásokat bemutató múzeum, amely éppen zárva volt. A helyőrség mintegy százszor százméteres, négyzet alaprajzú. Jelenleg az oldalfalak vannak feltárva és mintegy egy méter magasságban helyreállítva. A belső részekben egy termet tártak fel és két kisebb kutatóárkot láttunk. A műemlék régészeti felderítése még minden bizonnyal zajlik. Elfog minket a megilletődöttség, mint máskor is, amikor a magyar régmúlt nyomában járunk: itt, a kelet-európai dombok között magyar katonák táborhelye felett állunk, Esztergomtól, Visegrádtól, Budától több mint 1100 km-re. A Dnyeszter innen már csak nyolc kilométer légvonalban.

Esteledik már, amikor megközelítjük Kisjenőt, a városban így csak holnap tudunk szétnézni. Többszöri próbálkozás után az egyik régi, Sztálin-barokk stílusban épült szállodában szállunk meg. A recepció felett kitett nagy számok háromféle szobaárat hirdetnek: a legolcsóbbat a moldovai állampolgároknak, egy kb. 20%-kal drágábbat a román és a FÁK-tagországbeli állampolgároknak, egy további 30%-kal drágábbat pedig mindenki másnak. A szobák természetesen egyformák... Mi otthonosan elhasználtuk, de tisztának találtuk a mienket és szerencsére a legmagasabb árfekvés is szerénynek bizonyult az itthoni szállodákhoz képest.

Kisjenő római katolikus temploma (Kovács László-Nagy Zoltán felvétele)

A kisjenői katolikus templom a XIX. században épült, a szovjet időszakban bezárták. 1991-től működik ismét eredeti rendeltetése szerint. A templom melletti hivatalban Kósa Antal püspöki helynök iránt tudakozódtunk. A titkára egy magyarul írt cédulát vitt be a részére és néhány perc múlva ismeretlenül is fogadott bennünket. Meglepetésünkre kiderült, hogy megalakult a kisjenői püspökség és Kósa urat püspökké szentelték. Magyarul társalgunk, mivel a püspök úr a Szeret-völgyi Nagypatakról elszármazott csángó ember. Szép, anyanyelvi magyarságával sajnálkozott, hogy nem beszél jól a nyelvet. Tájékoztatása szerint jelenleg mintegy húszezer katolikus hívő él Moldovában. Vannak közöttük magyarok, ők házasság vagy más ok miatt a közelmúltban telepedtek le az országban. Korábban a magyar nagykövetséggel karöltve szerveztek magyar társasági esteket, amelyen több tucatnyian vettek részt. Sajnos, ez a kezdeményezés egy idő után abbamaradt. A katolikus templom folyamatos, lassú renoválás alatt áll, látogatásunkkor már közel jár a befejezéshez. A püspök úr elmondja, hogy 1991-től, kisjenői szolgálata megkezdésétől egyedül fogott bele a hitélet újrászervezésébe. Er-

zékelyük, hogy az anyanyelvét ritkán használó püspök úrnak örömet szereztünk rövid látogatásunkkal.

Kisjenőtől délre a mai Csöbörcsök meglátogatását tűztük ki célul. A főút Benderi (románul Tighinán) át vezet. A város fontos középkori erősség volt, 1992 óta a Dnyeszterentúli Moldávia Köztársaság által ellenőrzött terület. Időnként hallani híradásokat erről a főleg oroszok és ukránok lakta, diplomáciailag el nem ismert államalakulatról. Korábban Ukrajnától a szovjet tagállam Moldovához csatoltak egy keskeny, 10-30 km széles sávot a Dnyeszter bal partján. Besszarábia, azaz Moldova történelmi határát a Dnyeszter alkotta. A Szovjetunió felbomlásakor ennek a sávnak a lakói nem fogadták el a Moldovai Köztársaság fennhatóságát és a területükön állomásozó, ki nem vont orosz csapatok segítségével „államot” alakítottak, megtoldva Benderi várossal, mint hídfővel a Dnyeszter jobb partján. Rövid háborúzás után immár tizenkét éve békefenntartók vigyázzák a két igazgatás határát. Az ország területi egységének helyreállítása a várakozások szerint még hosszú évekig fog tartani.

A fentiek alapján átestünk tehát egy szakadár-övezetbeli kiránduláson is. Az ő határállomásuk erős szovjet stílusú – sőt, szovjet egyenruhájú! – bürokráciával bír. Kis papírdarabokat kell kitölteni adatainkkal és fejenként 4 EURO belépődíjat is felszámítanak. Van is miért kifizetni! Benderiben afféle élő szovjet skanzen látható, Lenin-szoborral, szerényen öltözött, rosszkedvű lakosokkal, inflációs helyi, dnyeszterentúli rubel bankjegyekkel, no és alig feltöltött üzletekkel, amelyek ukrán és orosz árukat kínálnak. 1991 utáni építkezésnek vagy beruházásnak nemigen akad nyoma. A város határában egyhamar visszalépünk moldovai igazgatás alá. Itt kellemellen meglepetés ér: jelentős összeget követelnek rajtunk valamiféle „nemzetközi úthasználati biztosítás” címén. Ezt ugyan lealkudjuk 10 dollárra, de ami még kellemetlenebb: utóbb a jobban szervezettnek tűnő Moldovából Romániába való kilépésünkkor is hasonló díjat követelnek, ami hasonló összegre alkudható le. A fekete sápok rutinos szedésének gyakorlata nem fejeződött be, úgy látszik, nem mündegyik érintett főnök szedte még magát eléggé.

A „dnyeszterentúli” kaland után Caușeni városkán át, egy sok négyzetkilométerre kiterjedő almáskert mellett elhaladva érjük el Csöbörcsököt, a legkeletebbre fekvő középkori magyar várost. Érdemes megemlíteni, hogy szemben, a Dnyeszter bal partján is található egy Csöbörcsök nevű falu, minden bizonnyal egy valamikori áttelepülés révén kapott azonos nevet. Időnk nem éppen szerencsés, kitartóan zuhog az eső. A mai faluba meredek földút vezet le a Dnyeszter magas partjáról. A falu határából is látszik, milyen békés, nyugodt zuga ez a világnak. Sajnos, az alaposan felázott földúton, a meredek lejtőn nem kockáztathatjuk meg a beragadást, így nem ereszkedünk le. A falu külső részeit és a környező tájat fényképezzük. Ismét megérint a századokon át itt élt elődeink iránti elfogódottság érzése.

A magyar közösség-szervezés összetartó erejét példázza Csöbörcsök magyarságának története. A város századokon át felváltva élt a Krími Kánság és a Moldvai Fejedelemség fennhatósága alatt. Lakossága a késő középkori állapotok fokozatos anyagi, szellemi romlása ellenére, sok nemzedéken át legalább felerészben megmaradt magyar anyanyelvűnek. 1767-ben Zöld Péter, a madéfalvi veszedelem után a Székelyföldről elmenekült pap a városban 2512 magyar lakost keresztelt újonnan meg, további 7139 lakost pedig meggyónatott, miután a helybeliek már 17 éve nem találkoztak katolikus pappal. A várost 1770 táján a tatárok visszavonulásukkor kiürítették. A lakosság egy része a tatárokkal együtt keletre vándorolt, ahol a magyarok felolvadtak a többi nép között, más része pedig visszavándorolt Moldvába, elsősorban Husz városába.

Mire ismét Kisjenőbe érünk – visszafelé egy, a szakadárokat elkerülő mellékutat használunk –, kiderül az ég, ismét szebben mutatnak az útmenti falvak, kisvárosok egyszerűen, legtöbbször vakolás nélkül épített házacskái. A fővárosból Leușeni felé vesszük az irányt, ezen a Prut-parti határátkelőn át érjük majd el a Romániában fekvő Husz városát, következő állomásunkat. Az összekötő országos főutat csak néhány évtizede alakíthatták ki. Az út majdnem teljes szakaszán dombok oldalain, hegygerinceken kanyarog, településeket alig érintve. Az előtörő Nap hatalmas, kirándulók paradicsomának beillő ligetes erdőségeket világít meg. Még autón is nagy élvezet ezt a tájat járni. Alkonyatra a Prut mentén vagyunk, késő estére pedig Husz városába érkezünk, a magyar husziták alapította XV. századi városba, ahol néhány öreg még fél évezreddel később is tudott magyarul. Ez az állomás azonban már egy másik történet része.

Kovács László